

UNITED NATIONS
BOSNIA AND HERZEGOVINA

ČETVRTI UNIVERZALNI PERIODIČNI PREGLED BOSNE I HERCEGOVINE

Podnesak Državnog tima Ujedinjenih nacija
u Bosni i Hercegovini

SADRŽAJ

SADRŽAJ

SADRŽAJ

I. Uvod	6
II. Saradnja sa međunarodnim mehanizmima za ljudska prava	7
III. Državni okvir ljudskih prava	8
IV. Glavna pitanja u vezi ljudskih prava	9
1. Diskriminacija i govor mržnje	9
2. Vladavina prava.....	10
3. Istina, pravda, reparacije i garancije neponavljanja zločina	11
4. Građanski prostor	12
4.1. Učešće u javnim poslovima	12
4.2. Slobode mišljenja i izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja	13
5. Nasilje nad ženama	14
6. Ekonomska i društvena prava	14
6.1. Odgovarajući životni standard	15
6.2. Pristojan posao	15
6.3. Zdravlje	15
6.4. Obrazovanje	16
7. Specifične grupe	16
7.1. Osobe sa invaliditetom	16
7.2. Manjine	17
7.3. Interno raseljene osobe i povratnici	18
7.4. Osobe bez državljanstva	18
7.5. Izbjeglice, tražioci azila i migranti	18
7.6. LGBTI osobe	19
7.7. Djeca	20

Dio I. Uvod

1. U ovom podnesku, naglašavaju se neka od glavnih pitanja u vezi ljudskih prava koja je utvrdio Državni tim Ujedinjenih nacija (UNCT) u Bosni i Hercegovini u periodu od trećeg Univerzalnog periodičnog pregleda (UPR) Države. Iako se ovim podneskom ne pruža iscrpna ocjena, naglašavaju se neriješeni izazovi i novi trendovi, te se predlažu preporuke.
2. UNCT primjećuje općenito odsustvo napretka u provođenju preporuka iz prethodnog pregleda. Provedeno je samo nekoliko preporuka, kao npr. ukidanje smrtne kazne u Republici Srpskoj¹ i zakonsko uspostavljanje Nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM)².
3. Lošiji ambijent izazvan dominacijom politika zasnovanih na identitetu doveo je do podrivanja zaštite ljudskih prava, uz jako izraženu retoriku podjela od strane nekih političkih lidera, što uključuje prijetnje otcjepljenjem u Republici Srpskoj; daljnju eroziju građanskog prostora u tom entitetu; kontinuirane prepreke istini, pravdi i reparacijama; ukorijenjenu diskriminaciju na različitim osnovama; te uporne zapreke jačanju vladavine prava i bavljenju korupcijom.
4. Evropska unija je u martu 2024. godine odlučila da sa Državom otvori pregovore o pristupanju. Većina prioriteta za pristupanje podudara se sa preporukama iz UPR-a, što uključuje jačanje vladavine prava, osiguranje jednakosti i nediskriminacije za sve, zaštitu građanskog prostora i stvaranje ambijenta pogodnog za pomirenje.³

Dio II. Saradnja sa međunarodnim mehanizmima za ljudska prava

5. Primjetno je porasla saradnja sa međunarodnim mehanizmima za ljudska prava. Iako još od 2013. godine nije bilo posjeta u skladu sa Posebnim procedurama, zemlju su posjetila četiri specijalna izvjestitelja (za ljudska prava migranata,⁴ za unaprjeđenje istine, pravde, reparacija i garancije neponavljanja zločina,⁵ za unaprjeđenje i zaštitu ljudskih prava u borbi protiv terorizma,⁶ te za prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja⁷), kao i visoki komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava⁸ i specijalna savjetnica za sprječavanje genocida, te Pod-komitet za sprječavanje mučenja.⁹

6. S druge strane, reagovanja na preporuke, odluke i komunikacije iz sistema za ljudska prava ograničenog su karaktera, a Vlasti još uvijek nisu provele odluku iz 2019. godine o odboru protiv mučenja¹⁰ i objavljivanju izvještaja Pod-komiteta za sprječavanje mučenja.

PREPORUKE

- Osigurati sistematske i pravovremene oficijelne odgovore na Komunikacije visokog komesara za ljudska prava i mehanizama za ljudska prava, te ih učiniti dostupnim javnosti.
- Sistematski prevesti i izvršiti široku distribuciju izvještaja, zaključnih opservacija, odluka i komunikacija mehanizama.
- U konsultacijama sa civilnim društvom, razraditi plan akcije za sveobuhvatno i koordinirano provođenje preporuka i odluka mehanizama.
- Razmotriti uspostavu nacionalnog mehanizma za izvještavanje i reagovanje, kao i sveobuhvatne baze podataka za ljudska prava.
- Prihvatiti neriješene pojedinačne žalbe.

Dio III. Državni okvir ljudskih prava

7. Zakonodavstvo i politike su neusklađene širom zemlje, što stvara nejednake stupnjeve zaštite ljudskih prava. Ono što takođe negativno utiče na zaštitu jeste ograničena saradnja i koordinacija između različitih nivoa uprave, nedovoljan nadzor i neadekvatno budžetiranje. Nadalje, suprotstavljene političke agende često paralizuju proces donošenja odluka nauštrb javnog interesa.

8. Nedostatak pouzdanih i raščlanjenih podataka i dalje koči razvoj inkluzivnih politika i efektivnog nadzora nad provođenjem obaveza Države iz oblasti ljudskih prava i Ciljeva održivog razvoja (SDG). Fragmentirani statistički sistemi i nedostatak sredstava sprječavaju redovno prikupljanje, standardizaciju i konsolidaciju podataka.¹¹ Posljednji popis stanovništva proveden je 2013. godine. Tada je zabilježeno oko 3,5 miliona stanovnika¹², iako posljednje procjene ukazuju na brojku od 3,2 pa sve do 2,7 miliona stanovnika.¹³

9. Nakon kašnjenja od godinu dana, ombudsmeni za ljudska prava imenovani su u septembru 2022. godine. Ono što je od kritične važnosti za jačanje ove institucije jeste nepristrasnost kod imenovanja i odabira ombudsmena, kao i sistematsko provođenje preporuka ombudsmena od strane vlasti. Interne procedure za donošenje odluka negativno utiču na efikasnost institucije. U 2023. godini, izmjenom zakona o ombudsmenu za ljudska prava uspostavio se NPM u okviru njegovog mandata, međutim mehanizam i dalje nije operacionaliziran.¹⁴

PREPORUKE

- Osigurati širom zemlje snažnu koordinaciju i odgovarajuće finansiranje za učinkovito provođenje i nadzor svih akcionih planova vezanih za zaštitu ljudskih prava.
- Odrediti odgovarajuća budžetska sredstva za redovno, centralizirano i standardizovano prikupljanje i analize raščlanjenih podataka koje se zasnivaju na pravima, kako bi se poboljšao razvoj inkluzivnih politika i izvještavanje ka mehanizmima za ljudska prava, kao i u vezi provođenja Ciljeva održivog razvoja.
- Poboljšati nepristrasnost kod odabira i imenovanja ombudsmena za ljudska prava; pojačati finansijsku samostalnost ove institucije; te osigurati sistematsko i pravovremeno provođenje njenih preporuka.
- Omogućiti brzu aktivaciju potpuno nezavisnog NPM-a.

Dio IV. Glavna pitanja u vezi ljudskih prava

1. Diskriminacija¹⁵ i govor mržnje

10. Diskriminacija i dalje postoji u pristupu svim ljudskim pravima, a u većini slučajeva zasnovana je na polnoj, etničkoj i vjerskoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji, invaliditetu i drugim osnovama. Diskriminacija na osnovu mjesta prebivališta negativno utiče na pristup ekonomskim i društvenim pravima¹⁶, kao i pravdi. Etnički zasnovana diskriminacija, koja proističe iz Ustava Bosne i Hercegovine, ograničava mnoga od civilnih i političkih prava građana.¹⁷

11. Rasprostranjen je govor mržnje na raznim osnovama, a podstaknut je narativima podjele i dezinformacijama određenih političkih lidera, te je pojačan putem društvenih mreža¹⁸. Ovaj fenomen odražava ukorijenjene obrasce diskriminacije i nesuočavanja s prošlošću. Uključuje negiranje ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida počinjenog u Srebrenici 1995. godine, kao i veličanje pojedinaca osuđenih za te zločine¹⁹. Još od 2021. godine, Krivični zakon Bosne i Hercegovine zabranjuje odobravanje, poricanje, grubo umanjivanje i opravdavanje ratnih zločina, kao i veličanje pojedinaca osuđenih za te zločine u konačnim presudama međunarodnih i domaćih sudova, na način kojim se potiče nasilje ili mržnja, a za nosioce javnih funkcija predviđene su još strožije kazne²⁰. Međutim, nastavilo se sa negiranjem genocida na društvenim mrežama, što je naročito bilo izraženo u periodu usvajanja rezolucije Generalne skupštine kojom se proglasio međunarodni dan razmišljanja i sjećanja na genocid u Srebrenici 1995.²¹ godine. Zakonodavno tijelo Republike Srpske je u aprilu 2024. godine usvojilo izvještaj kojim se negira genocid.²²

12. Preovladava nekažnjavanje zločina iz mržnje i govora mržnje, a oni se nedovoljno prijavljuju iz straha od odmazde, nepovjerenja u pravosuđe, kao i zbog neadekvatnih mehanizama za prijavljivanje i evidentiranje.²³ Nekoliko napada na povratnike se desilo u 2023. i 2024. godini, naročito u Republici Srpskoj.²⁴

13. Preovladavajuće nekažnjavanje diskriminacije, zločina iz mržnje i govora mržnje omogućilo je stalno ponavljanje tih obrazaca, te je dovelo do osjećaja nesigurnosti, naročito među povratnicima i pripadnicima manjina, što je doprinijelo još dubljem nepovjerenju u vlasti i među zajednicama. Podaci pokazuju stalno opadanje društvenih veza među etničkim grupama tokom protekle decenije. Segregirani i podijeljeni obrazovni sistem je zacementirao ovu podijeljenost.²⁵

14. Široko je rasprostranjena rodno-zasnovana diskriminacija. Anketa UNDP-a iz 2020. godine ukazala je da je od pandemije COVID-a 19, 6,2 posto žena osjetilo povećanu diskriminaciju. Brojke su više nego dvostruko veće za samohrane majke, žene sa invaliditetom ili hroničnim bolestima, kao i za žene koje žive u relativnom siromaštvu.²⁶

15. Odnedavno su u Republici Srpskoj došli do izražaja anti-rodni narativi i inicijative da se eliminiše koncept „roda“.

PREPORUKE

- Osigurati da pravosuđe i agencije za provođenje zakona sistematski, brzo i adekvatno reaguju na incidente diskriminacije, zločina iz mržnje i govora mržnje, u skladu sa međunarodnim standardima za ljudska prava.
- Osigurati sistemski pristup sprječavanju i rješavanju diskriminacije i govora mržnje na svim osnovama, na svim nivoima uprave i širom javnog sektora.

2. Vladavina prava

16. Politički događaji su negativno uticali na funkcionisanje institucija i vladavinu prava, uz stalne blokade i kašnjenja u usvajanju ključnih zakona, odluka i budžeta. Od 2021. godine, vodstvo Republike Srpske intenziviralo je secesionističku retoriku, što je izazvalo nesigurnost i strahove. Zakonodavno tijelo ovog entiteta usvojilo je različite zakone koji su u suprotnosti sa vladavinom prava, što uključuje i neprimjenjivanje presuda Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.²⁷ 2023. godine, izvršilo je pritisak na preostalog sudiju Suda kojeg je imenovala Republika Srpska da podnese ostavku, te odbija da popuni dva upražnjena mjesta. I dalje nisu provedene ključne presude Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i Evropskog suda za ljudska prava.

17. I dalje postoji zabrinutost u vezi opšte nezavisnosti i nepristrasnosti pravosuđa, naročito što se tiče rješavanja predmeta u vezi korupcije, ratnih zločina, govora mržnje koji predstavlja podsticanje, pitanja zaštite životne sredine i napada na aktere civilnog društva. Nadalje, besplatna pravna pomoć nije dostupna širom zemlje.

18. Korupcija je i dalje široko rasprostranjena, što utiče na sve sfere života. Usvojeni su državni zakoni kako bi se ojačala vladavina prava, što uključuje Visoko sudsko i tužilačko vijeće, te u cilju suprotavljanja korupciji, a neki od visokih dužnosnika su osuđeni. Međutim, institucije nemaju dovoljno kapaciteta za učinkovitu borbu protiv korupcije, a prijavljivači nisu zaštićeni ni u zakonu niti u praksi.

19. Izborni ciklusi i dalje su obilježeni nepravilnostima, zbog čega je visoki predstavnik donio izmjene i dopune Izbornog zakona Bosne i Hercegovine kako bi se ojačao integritet izbornih procesa.²⁸

20. Ova sistemski pitanja povećavaju nepovjerenje građana i okidač su za masovno iseljavanje.

PREPORUKE

- Dalje jačati nepristrasnost i efikasnost pravosuđa, agencija za provođenje zakona i javnih servisa.
- Osigurati raspoloživost i dostupnost usklađenog i adekvatno finansiranog sistema besplatne pravne pomoći širom zemlje, uključujući i za civilne žrtve rata, interno raseljene osobe, povratnike, manjine, što uključuje Rome, te osobe sa invaliditetom, žrtve rodno-zasnovanog nasilja i trgovine ljudima, osobe bez državljanstva, osobe pod rizikom gubitka državljanstva, izbjeglice, tražioce azila, migrante i djecu.

3. Istina, pravda, reparacije i garancije neponavljanja zločina

21. Bosna i Hercegovina ispunjava uslove za sredstva iz Fonda za izgradnju mira generalnog sekretara UN-a, što odražava posvećenost Vlade očuvanju mira. Postizanje napretka u ovoj oblasti je od kritične važnosti, pošto dosadašnji neuspjeh u sveobuhvatnom bavljenju prošlošću koči izgradnju mira i razvoj. Tri decenije nakon završetka sukoba, pojačao se revizionizam od strane određenih političkih lidera, što je pogoršalo patnju preživjelih i porodica žrtava.

22. Postoje različite prepreke za domaće procesuiranje ratnih zločina, što uključuje i veliki broj neriješenih predmeta, te zabrinutost u vezi pristrasnosti određenih sudova, zaštite žrtava i svjedoka, kao i nedostatka regionalne saradnje.²⁹ Zakon omogućava osuđenim ratnim zločincima, kojim je izrečena kazna zatvora manja od jedne godine, da plaćanjem novčane kazne izbjegnu služenje zatvorske kazne.

23. U januaru 2024. godine, potpisan je memorandum o razumijevanju između Vlade Bosne i Hercegovine i Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove (IRMCT) kako bi se osigurao upis osuđujućih presuda Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Mehanizma u domaće krivične evidencije.³⁰ Počevši od 2024., pojedincima osuđenim za ratne zločine nije dozvoljeno kandidovanje na izborima i obavljanje drugih javnih funkcija.³¹

24. Više od 7.000 osoba se i dalje smatra nestalim kao posljedicom sukoba. Potraga za nestalim osobama otežana je zbog protoka vremena, nedovoljnih kapaciteta nadležnih vlasti, nepristajanja preživjelih svjedoka da pružaju informacije, te nedostatka regionalne saradnje.

25. Nije došlo do političkog priznavanja civilnih žrtava rata, niti se žrtvama uputilo izvinjenje. Većina žrtava nije tražila niti je dobila pravdu ili bilo kakav vid odštete, ili se i dalje suočava sa teškoćama u provođenju ovih postupaka.³² Nisu poduzeti nikakvi naponi na uspostavljanju sveobuhvatnog okvira reparacija za sve žrtve, koje uključuju preživjele seksualnog nasilja u ratu i bivše logoraše.³³ I dalje su reparacije fragmentirane, nejednake i neadekvatne. U Republici Srpskoj, nametnuti su rokovi za traženje statusa žrtve koji su istekli 2023. godine. U tom entitetu, preživjeli i dalje zbog instituta zastare moraju plaćati sudske naknade. Zagovaranje od strane udruženja preživjelih doprinijelo je usvajanju zakona o zaštiti civilnih žrtava rata u Distriktu Brčko (2022.) i Federaciji BiH (2023.), koji uključuju i priznavanje statusa žrtve djeci rođenoj kao posljedica ratnog silovanja. Međutim, ti zakoni takođe nameću rokove za podnošenje zahtjeva.

26. Segregacija u obrazovnom sistemu je i dalje glavni podstrekač podjela, te je podložna politizaciji.³⁴ Nadalje, različiti školski programi i udžbenici pružaju suprotstavljene narative o sukobu.³⁵

PREPORUKE

- Uz konsultacije sa civilnim društvom, što uključuje i udruženja žrtava, zauzeti sveobuhvatan pristup usmjeren na ljudska prava i žrtve u traženju istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja.

- Uputiti na najvišem nivou vlasti kolektivno javno izvinjenje svim civilnim žrtvama rata.
- Ubrzati procesuiranje ratnih zločina, uz poštivanje propisanog postupka; osigurati izricanje odgovarajućih kazni za najteže zločine; garantovati zaštitu i kontinuirano pružanje psihološke podrške žrtvama i svjedocima.
- Pružiti odgovarajuću podršku nadležnim institucijama i porodicama za učinkovitost napora u potrazi za nestalim osobama i njihovoj identifikaciji.
- Uspostaviti sveobuhvatan sistem reparacija na državnom nivou, koji će biti lako dostupan svim civilnim žrtvama rata, bez ikakve diskriminacije, te bez bilo kakvih rokova; u međuvremenu, odmah ukinuti sve rokove za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa žrtve, te ukinuti praksu nametanja plaćanja sudskih naknada od strane žrtava; u zakonodavstvu Republike Srpske, osigurati priznavanje statusa žrtve djeci rođenoj kao posljedica ratnog silovanja; te provesti odluku Odbora protiv mučenja u predmetu G-đe A.

4. Građanski prostor

4.1. Učešće u javnim poslovima

27. Suprotstavljene političke agende onemogućavaju provođenje presuda Evropskog suda za ljudska prava u vezi aktivnog i pasivnog biračkog prava,³⁶ zbog čega opstaje izborni sistem zasnovan na identitetu koji privileguje pojedince koji se izjašnjavaju kao pripadnici jednog od tri „konstitutivna naroda“ priznata u Ustavu – Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Zbog toga, mnogi građani, što uključuje nacionalne manjine, i dalje nisu u mogućnosti da se kandiduju za državno Predsjedništvo i parlament i mnoge druge javne funkcije. Još i veći broj ih ne može glasati za osobu koja predstavlja njihov vlastiti izbor.

28. Iako Izborni zakon Bosne i Hercegovine propisuje da 40 posto kandidata na izborima trebaju biti žene, i dalje su nedovoljno zastupljene u političkim strankama. Od 42 posto kandidatkinja u lokalnim izborima 2020. godine i opštim izborima 2022. godine, samo 18 posto ih je izabrano 2020. i 19 posto 2022. godine. Nasilje utiče na 60,2 posto političarki,³⁷ što obeshrabruje žene da se politički angažuju.

29. Učešće osoba sa invaliditetom i pripadnika manjina u političkom životu veoma je ograničenog karaktera, a nedovoljno se radi na tome da im se omogući pristup informacijama i uključivanje.

PREPORUKE

- Izvršiti, na osnovu inkluzivnih konsultacija, neophodnu reviziju Ustava i Izbornog zakona Bosne i Hercegovine kako bi se provele presude Evropskog suda za ljudska prava i osigurala jednakost svih građana u ostvarivanju njihovih aktivnih i pasivnih biračkih prava.
- Proširiti mjere afirmativnog djelovanja kako bi se promovisala rodna jednakost, što uključuje kvote i rodno-ciljane mjere za javno finansiranje političkih stranaka.
- Osigurati učinkovite sisteme kako bi se omogućilo inkluzivno i smisleno učešće civilnog društva u javnim poslovima, što uključuje i najranjivije kategorije, te učešće žena u naporima na izgradnji mira.

4.2. Slobode mišljenja i izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja

30. Od 2023. godine je u Republici Srpskoj započela erozija građanskog prostora, koja je nadalje djelovala kao kočnica radu sektora civilnog društva rekriminalizacijom klevete³⁸ i izradom nacrtu zakona o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija, kojim se predviđa specijalni režim za organizacije koje primaju strana sredstva i pomoć.³⁹

31. Često dolazi do stigmatizacije aktera civilnog društva koji izražavaju kritične stavove, odnosno onih koji su angažovani na pitanjima koja se smatraju osjetljivim, što često dovodi do izolacije i prijetnji. Sve više se cilja na žene.⁴⁰ Pojavile su se strateške tužbe protiv učešća javnosti („SLAPP-tužbe“), koje uglavnom podnose političari i poslovni subjekti, a koje u većini slučajeva ciljaju na ekološke aktiviste i nezavisne medije.⁴¹ Takođe se nedovoljno pruža finansijska, pravna i psihološka podrška žrtvama.

32. Novinari i drugi medijski radnici prijavljuju da su izloženi ekonomskom i političkom pritisku, verbalnim napadima od strane političara, kampanjama diskreditacije, prijetnjama online, fizičkim napadima i administrativnom uznemiravanju, kao i mobingu unutar nekih od medijskih kuća.⁴² Povećao se broj napada na novinare, sa nekoliko incidenata fizičkih napada i uništavanja imovine.⁴³

33. Od 2019. godine, pravosuđe vodi evidenciju o slučajevima napada i prijetnji protiv novinara, koja bi se trebala proširiti i na zaštitnike ljudskih prava i životne sredine pošto se ti slučajevi nedovoljno prijavljuju, te se rijetko istražuju i sankcionišu. Ono što predstavlja najistaknutiji slučaj u vezi s tim je nepostojanje napretka u istrazi napada na zaštitnike ljudskih prava i LGBTI aktiviste koji se desio 18. marta 2023. godine u Banja Luci.

34. Institucije i javna preduzeća često ne odgovaraju na zahtjeve za pristup informacijama od javnog značaja. Iako Zakon o slobodi pristupa informacijama Bosne i Hercegovine iz 2023. godine uvodi proaktivnu transparentnost, u njemu su takođe utvrđena brojna izuzeća, te predviđa uspostavu žalbenog mehanizma u sklopu Vijeća ministara, zbog čega je izražena zabrinutost u vezi njegove nezavisnosti.

35. Zakoni i praksa kojim se regulišu javna okupljanja i dalje su neujednačeni, iako su u Distriktu Brčko 2021. godine, u Zeničko-dobojskom kantonu 2023. godine, te u Unsko-sanskom kantonu 2024. godine usvojeni novi zakoni koji su usklađeni sa međunarodnim standardima. U Republici Srpskoj i Kantonu Sarajevo, i dalje se selektivno primjenjuju ograničenja na pravo na mirno okupljanje na osnovu bezbjednosnih aspekata, ovisno o temi okupljanja.

PREPORUKE

- Povuci zakon kojim se kriminalizuje kleveta; suzdržati se od usvajanja novih zakona kojim se ograničavaju slobode mišljenja i izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja; te donijeti politike i mehanizme kako bi se spriječile SLAPP-tužbe.
- Proširiti napore kako bi se osigurale sistematske i brze istražne radnje i utvrđivanje odgovornosti za sve prijetnje i napade (fizičke, verbalne, online i offline) na aktere

civilnog društva, što uključuje novinare i zaštitnike ljudskih prava i životne sredine; te tražiti mehanizme za zaštitu i podršku žrtvama.

- Izmijeniti Zakon o slobodnom pristupu informacijama kako bi se osigurao brzi pristup informacijama od javnog značaja, kao i nezavisan žalbeni mehanizam.

5. Nasilje nad ženama

36. Nasilje nad ženama, što uključuje nasilje na internetu, i dalje je široko rasprostranjeno ali se nedovoljno prijavljuje. Oko 50 posto žena doživjelo je neki vid nasilja⁴⁴, a 27 posto se suočilo sa seksualnim uznemiravanjem. Prema procjenama, na godišnjem nivou deset žena biva ubijeno od strane intimnih partnera ili bivših partnera. 2022. godine, tužilaštvima je prijavljeno 2.235 slučajeva porodičnog nasilja, međutim podneseno je oko 800 tužbi, sa osuđujućim presudama za 681 počinitelja.⁴⁵

37. U maju 2024. godine Republika Srpska nije uspjela usvojiti nacrt zakona o zaštiti od porodičnog i rodno zasnovanog nasilja.⁴⁶ U Federaciji Bosne i Hercegovine i Distriktu Brčko, odredbe krivičnog zakona o porodičnom nasilju ne primjenjuju se na intimne partnere koji ne žive u istom domaćinstvu, dok rupe u zakonu sprječavaju učinkovito procesuiranje silovanja, genitalnog sakaćenja žena, seksualnog uznemiravanja i uhođenja.

38. Nakon što se od 2023. godine povećao broj slučajeva femicida u Federaciji Bosne i Hercegovine, udvostručila su se javna sredstva dodijeljena za rad sigurnih kuća.⁴⁷ Međutim, ne postoje oficijelni minimalni standardi kvalitete za skloništa, te nisu dostupni svi neophodni servisi za podršku.

PREPORUKE

- Osigurati širom zemlje usklađivanje krivičnog zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom.
- Definisati minimalne rodno osjetljive standarde za različite vidove nasilja nad ženama, uključujući nasilje online.
- Osigurati servise za pružanje podrške koji su adekvatno finansirani, te obaveznu obuku za sve relevantne profesije koje se bave nasiljem nad ženama.
- Uspostaviti za žrtve seksualnog nasilja lako dostupne krizne centre i centre za upućivanje

6. Ekonomska i društvena prava

39. Decentralizovane nadležnosti za ekonomska i socijalna pitanja nužno dovode do neujednačenih zakona, politika i finansiranja, što stvara nejednakosti.⁴⁸ Široko je rasprostranjena diskriminacija u pristupu ekonomskim i socijalnim pravima, po različitim osnovama.

6.1. Odgovarajući životni standard

40. Pandemija COVID-a 19 znatno je uticala na životni standard, naročito među ranjivim kategorijama. Negativan učinak na žene je veći nego na muškarce, a 55,5 posto žena suočilo se sa sve gorom finansijskom situacijom.⁴⁹ U 2023. godini, više od 18.000 ljudi su bili redovni korisnici javnih kuhinja.⁵⁰

6.2. Pristojan posao

41. U 2023. godini, 41,5% radno sposobnog stanovništva imalo je posao, dok je stopa nezaposlenosti bila 13,2% - što predstavlja pad od 4,2% u dvije godine.⁵¹ I dalje ne postoji pristup održivom formalnom zaposlenju za Rome i osobe sa invaliditetom, zbog međusobno povezanih barijera, koje uključuju diskriminaciju.

42. Rodni jaz raste zbog upornih rodni stereotipa, nedovoljnih kapaciteta za brigu o djeci, različitih uslova za porodiljsko odsustvo, te velikog tereta skrbi koji se stavlja na žene.⁵² U 2020. godini, bilo je nezaposleno 58 posto žena sa djecom u dobi do 6 godina. Najnoviji podaci pokazuju da žene zauzimaju 24,1% viših i srednjih rukovodećih pozicija i 8,2% viših pozicija u privatnom sektoru.⁵³

PREPORUKE

- Povećati upošljivost žena odgovarajućim politikama za tržište rada, obučavanjem, te razvojem lako dostupnih i kvalitetnih socijalnih i zdravstvenih servisa; ukinuti rodni jaz u plaćama.

6.3. Zdravlje

43. Iako su postignuti pozitivni koraci, što uključuje i usvajanje zakona o zdravstvenoj zaštiti⁵⁴ i obaveznom zdravstvenom osiguranju u Republici Srpskoj⁵⁵, te Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine (2021.-2027.)⁵⁶, potreban je veliki napredak kako bi se postigla univerzalna zdravstvena pokrivenost. Pristup zdravstvenoj zaštiti, što uključuje usluge imunizacije, i dalje je na niskom nivou za romske zajednice zbog ograničenog pristupa ustanovama, te zbog diskriminacije i kulturoloških faktora. Neujednačena je dostupnost usluga seksualnog i reproduktivnog zdravlja.⁵⁷ Bez obzira na ogromnu ratnu i međugeneracijsku traumu, zanemaruje se mentalno zdravlje ljudi.

44. Globalno, Bosna i Hercegovina ima jednu od najviših stopa zagađenja zraka, te je na petom mjestu po stopi smrtnosti od posljedica zagađenja zraka.⁵⁸

45. Pripravnost sektora javnog zdravstva je ograničena za različite vanredne situacije i opasnosti (prirodne i one izazvane ljudskim djelovanjem), koje su sve veće i učestalije.

PREPORUKE

- Osigurati pristup kvalitetnoj univerzalnoj zdravstvenoj zaštiti – što uključuje imunizaciju, seksualno i reproduktivno zdravlje, zdravstvenu zaštitu majki, kao i mentalno zdravlje – sa posebnom pažnjom posvećenom osobama sa invaliditetom, Romima i ljudima u pokretu.
- Svima osigurati pristup čistoj vodi, te poboljšati sisteme za upravljanje otpadom.
- Pojačati mjere kako bi se smanjilo zagađenje zraka.
- Predvidjeti odgovarajuće budžete za pripravnost za vanredne situacije, što uključuje odgovarajuća sredstva za zaštitu ranjivih kategorija.

6.4. Obrazovanje

46. UNCT pozdravlja posvećenost kvalitetnom obrazovanju od strane Vlade na svim nivoima. S druge strane, obrazovni sistem nije inkluzivan, sa veoma niskim brojem upisane djece sa invaliditetom, kao i djece iz romskih zajednica.

47. Upis djece u ranom djetinjstvu u školu je 42 posto,⁵⁹ od čega su 1,3 posto djeca sa invaliditetom. Iako je obavezno, predškolsko obrazovanje u godini prije polaska u osnovnu školu je 46 posto,⁶⁰ a dva posto romske djece se upisuje u ranom djetinjstvu i ostvaruje pravo na dječju skrb.⁶¹ Ranjive kategorije, naročito romska djeca i djeca sa invaliditetom, suočavaju se sa izazovima u pohađanju nastave u osnovnim i srednjim školama, te su podložnije riziku prekida školovanja; 69 posto romske djece pohađa osnovnu školu i 23 posto srednju školu, a stopa upisa je još niža za djevojčice. Iako je postignut napredak, nemaju sva djeca u pokretu pristup osnovnom i srednjem obrazovanju.⁶²

48. Obrazovni sistem je i dalje obilježen segregacijom. Većina škola je jednonacionalna ili dominantno jednonacionalna, a više od 50 škola koje su „dvije škole pod jednim krovom“ i dalje funkcionišu po tom principu u nekim kantonima.⁶³

PREPORUKE

- Osnažiti pristup kvalitetnom obrazovanju na svim nivoima, takođe za djecu sa invaliditetom, Rome, izbjeglice, tražioce azila i migrante, te sprječavati prekid školovanja.
- Izraditi i pokrenuti obrazovni plan i program za ljudska prava u cjelokupnom obrazovnom sistemu.

7. Specifične grupe

7.1. Osobe sa invaliditetom

49. Ne postoji jedinstvena definicija invaliditeta, kao ni centralizovana baza podataka o broju osoba sa invaliditetom, a isto važi i za sveobuhvatne i usklađene strategije i budžete kako bi se poboljšalo ostvarivanje njihovih prava.

50. Pitanje fizičke pristupačnosti i dalje predstavlja veliku prepreku ličnoj mobilnosti, obrazovanju, zdravlju i učešću u političkom, ekonomskom i kulturnom životu. Ne postoji strategija o inkluzivnom obrazovanju, a pristup je i dalje na niskom nivou zbog fizičkih barijera, nedovoljnog broja obučenog kadra i diskriminacije.

51. Još uvijek ne postoji zakon ili budžet kojim bi se osigurala deinstitutionalizacija. Uprkos presudi Evropskog suda za ljudska prava s tim u vezi,⁶⁴ i dalje dolazi do institucionalizacije osoba sa mentalnim invaliditetom, te često dolazi i do oduzimanja njihove poslovne sposobnosti.

52. Osobe sa invaliditetom nedovoljno su uključene u procese donošenja odluka, a dostupnost informacija i dalje je ograničenog karaktera za osobe s oštećenjem sluha i vida, kao i za osobe sa mentalnim invaliditetom.

53. Dva kantona u Federaciji BiH započela su sa periodičnom revizijom dječjeg invaliditeta⁶⁵, te su povećala pristup osnovnim socijalnim uslugama.

PREPORUKE

- Uspostaviti neovisni mehanizam praćenja, u skladu sa Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom; u potpunosti uskladiti domaće zakonodavstvo i strategije sa Konvencijom, na osnovu usklađenog koncepta invaliditeta i adekvatno finansirane strategije na državnom nivou.
- Poduzeti konkretne mjere kako bi se osigurao pristup informacijama i smisleno inkluzivno učešće za osobe sa invaliditetom u političkom, gospodarskom i kulturnom životu.
- Uložiti sredstva u deinstitutionalizaciju.
- Uzeti u razmatranje institucionalizaciju i oduzimanje poslovne sposobnosti samo u krajnjem slučaju, te osigurati redovnu reviziju tih mjera.
- Proširiti na cjelokupnom teritoriju zemlje reformu postupka procjene invaliditeta kod djece.

7.2. Manjine

54. Ne postoje noviji podaci za manjine, čiji je udio u stanovništvu, prema popisu iz 2013. godine, bio oko 3 posto.⁶⁶ Njihova zastupljenost na izabranim i drugim javnim funkcijama je na niskom nivou i u opadanju. Romske zajednice su najmarginalizovanija manjina, uprkos akcionom planu za društvenu inkluziju Roma 2021.-2025.

PREPORUKE

- Podržati poboljšano učešće i zastupljenost nacionalnih manjina, uključujući Rome, a naročito žena, u procesima donošenja odluka i ekonomskom i kulturnom životu.

7.3. Interno raseljene osobe i povratnici

55. U 2024. godini su i dalje registrovane 91.223 interno raseljene osobe, a trećini njih i dalje treba pomoć kako bi došli do trajnih rješenja. Fragmentirane administrativne procedure i nekonsistentna primjena zakona i dalje interno raseljenim osobama otežava pristup zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti, adekvatnim stambenim rješenjima, zapošljavanju i obrazovanju. Stambena rješenja su se poboljšala usvajanjem zakona o socijalnom stanovanju u nekim dijelovima zemlje i izgradnjom stambenih naselja. Regionalnim stambenim programom, koji je završen 2023. godine, omogućena je izgradnja 2.800 stambenih jedinica.⁶⁷

PREPORUKE

- Uskladiti zakone o socijalnoj zaštiti kako bi se interno raseljenim osobama i povratnicima omogućio pristup socijalnoj pomoći; dodijeliti dovoljna sredstva kako bi im se osigurao pristup odgovarajućim stambenim rješenjima i programima lokalne integracije.

7.4. Osobe bez državljanstva

56. Vlada je obećala riješiti sve slučajeve osoba bez državljanstva⁶⁸, te je početkom 2024. godine izvjestila o 20 osoba koje rizikuju gubitak državljanstva. Usvajanjem Zakona o vanparničnom postupku, u Federaciji Bosne i Hercegovine poboljšao se postupak registracije rođenja djece koja su rođena u inostranstvu.

PREPORUKE

- Osigurati da se sva djeca sistematski registruju po rođenju, bez obzira na migracioni status njihovih roditelja.
- Osigurati pristup besplatnoj pravnoj pomoći za osobe bez državljanstva i osobe koje su pod rizikom gubitka državljanstva kako bi se omogućila registracija rođenja i državljanstva u administrativnim i sudskim postupcima.
- Nadalje omogućiti u zakonu i u praksi procedure za kasnu registraciju rođenja u slučajevima nedostavljanja kompletne dokumentacije.

7.5. Izbjeglice, tražioci azila i migranti

57. U periodu od 2019. do 2023. godine, vlasti su evidentirale 122.924 neregularna dolaska⁶⁹. Nakon usvajanja nove strategije i akcionog plana za migracije i azil (2021.-2025.)⁷⁰, Vlada sve više preuzima odgovornost – iako to teče sporo – za upravljanje migracijama i azilom. Međutim, pomoć ranjivim pojedincima uglavnom pružaju nevladine i međunarodne organizacije. Pored toga, iako su se poboljšali uslovi za prijem djece, i dalje postoje praznine u primjeni procedura za utvrđivanje najboljeg interesa.

58. Postupak obrade zahtjeva za azil popravio se počevši od 2022. godine.⁷¹ Od 2020. do 2023. godine, za 10 osoba odobren je izbjeglički status, a 168 osoba dobilo je supsidijarnu zaštitu.⁷² Međutim, potonja kategorija ne može dobiti putne dokumente niti tražiti spajanje porodice i naturalizaciju. Izbjeglicama iz Ukrajine odobren je ulazak i boravak „po osnovu humanitarnih razloga”⁷³, što im ne omogućuje pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i tržištu rada. Iako ima nadležnost da odlučuje o meritumu slučajeva, Sud Bosne i Hercegovine samo postupa po žalbama na prvostepene odluke u vezi azila, pismenim putem. Vraćanje predmeta organima za azil dovodi do kašnjenja u ostvarivanju pristupa pravima.

59. Izmjene i dopune Zakona o strancima iz 2023. godine⁷⁴ nisu riješile ključnu zabrinutost u vezi pružanja zaštite, što uključuje nedavanje mogućnosti osobama koje su dobile s upsidijarnu zaštitu da traže stalni boravak, kao i mjere protjerivanja po skraćenom postupku po ulasku, te administrativno pritvaranje maloljetnika. Ono što pojačava zabrinutost jeste kontinuirano uskraćivanje informacija o azilu i besplatnoj pravnoj pomoći na ulaznim tačkama.

PREPORUKE

- Osnažiti mehanizme kako bi se na granici, što uključuje aerodrome, prepoznali ljudi kojima treba međunarodna zaštita; osigurati im brz pristup azilantskim procedurama i besplatnoj pravnoj pomoći, kao i adekvatnu podršku u slučaju posebnih potreba.
- Osigurati da tražioci azila mogu registrovati zahtjev na vlastitu inicijativu; te da oni koji ispunjavaju uslove dobiju izbjeglički status, ili da imaju pristup putnim ispravama, spajanju porodica i putu ka lokalnoj integraciji, što uključuje naturalizaciju.
- Osigurati da Sud Bosne i Hercegovine odlučuje o meritumu slučajeva i da bude u mogućnosti da sasluša tražioce azila.
- Obezbjediti održiv smještaj koji je usmjeren na pružanje zaštite za ranjive kategorije tražioca azila i migranata.
- Osigurati brze procedure za utvrđivanje najboljeg interesa, za imenovanje pravnih skrbnika, kao i za pristup obrazovanju za svu djecu u pokretu; te zabraniti administrativno pritvaranje maloljetnika u zakonu i u praksi.
- Početi sa razvijanjem kapaciteta kako bi se otkrili i istražili slučajevi krijumčarenja migranata i trgovine ljudima kroz pristupe zasnovane na ljudskim pravima, usmjerene na žrtve i rodnu osjetljivost.

7.6. LGBTI osobe

60. Usvajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini (2022.)⁷⁵ predstavlja pozitivan korak. Uprkos tome, nastavilo se sa diskriminacijom protiv LGBTI osoba u svim sferama, a homofobični komentari od strane nekih političara postali su uobičajeni. Od 2019. godine u Sarajevu se redovno održavaju povorke ponosa, iako je kantonalna policija nastavila sa nametanjem zahtjeva organizatorima koje ne traži za druga okupljanja. Zakonodavstvo o istospolnim partnerstvima nalazi se u ranoj fazi izrade nacрта u Federaciji.

PREPORUKE

- Implement the Plan of Action for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of LGBTI persons.
- Adopt legislation on the legal recognition of LGBTI persons and on same-sex partnership.

7.7. Djeca

61. Procedurama za zaštitu djece nedostaje jasnoća, što dovodi do toga da mnoga djeca žive u alternativnom smještaju zbog siromaštva, samohranog roditeljstva, invaliditeta ili nasilja. Zbog toga je provođenje mape puta za deinstitucionalizaciju od kritične važnosti.

62. Postignut je napredak u zaštiti djece koja su u sukobu sa zakonom, što uključuje i formiranje specijalnih prostorija za saslušanje djece u nekoliko sudova i tužilaštava, međutim i dalje postoje izazovi u kontekstu krivičnog postupka.

PREPORUKE

- Usvojiti novi akcioni plan za zaštitu djece, uključujući i mjere za djecu bez roditeljske skrbi i sa invaliditetom, kao i za maloljetničko pravosuđe.
- Zabraniti sve oblike nasilja nad djecom, uključujući i seksualno zlostavljanje, dječje brakove i tjelesno kažnjavanje; te razviti na državnom nivou jedinstveni broj za pružanje pomoći.
- Osnažiti pristup mentalnom zdravlju i servisima za psihološku podršku za maloljetnike izložene nasilju, nemaru i zlostavljanju.

ZABILJEŠKE

ZABILJEŠKE

ZABILJEŠKE

- 1 Ustavni sud Bosne i Hercegovine, predmet br. U-7/19, 3. oktobar 2019. godine, <https://www.ustavnisud.ba/en/116th-assembly-session>
- 2 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 61/23; <https://bosniaherzegovina.un.org/en/245779-parliament-vests-human-rights-ombudsman-institution-bosnia-and-herzegovina-role-torture#:~:text=On%2030%20August%2C%20the%20Parliamentary%20Assembly%20of%20Bosnia,for%20the%20prevention%20of%20torture%20%28National%20Preventive%20Mechanism%29.>
- 3 Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, COM(2019) 261 finalna verzija, str. 14-16, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/5804b1ab-c7c5-4cb9-bfa5-b241a5f4a0f8_en?filename=20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion_en.pdf
- 4 A/HRC/44/42/Add.2, <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc4442add2-visit-bosnia-and-herzegovina-report-special-rapporteur-human>
- 5 A/HRC/51/34/Add.2, <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5134add2-visit-bosnia-and-herzegovina-report-special-rapporteur>
- 6 A/HRC/55/48/Add.1, <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5548add1-visit-bosnia-and-herzegovina-report-special-rapporteur>
- 7 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/association/state-ments/20240422-eom-bosnia-herzegovina-sr-freedom-assembly-association-en.pdf>
- 8 <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/06/un-high-commissioner-human-rights-michelle-bachelet-concludes-her-official-visit>
- 9 <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/12/bosnia-and-herzegovina-must-establish-torture-prevention-body-immediately-un>
- 10 Odluka Odbora protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja prema članu 22. Konvencije, u vezi s Komunikacijom br.. 854/2017, CAT/C/67/D/854/2017, 11. septembar 2019.
- 11 Dobrovoljni pregled, provođenje Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, 2023., str. 14, <https://hlpf.un.org/sites/default/files/vnrs/2023/VNR%202023%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report.pdf>
- 12 <http://www.statistika.ba/>
- 13 Podaci Grupacije Svjetske banke, 2023., <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=BA>
- 14 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 61/23.
- 15 Različiti aspekti diskriminacije pokriveni su Poglavljem IV. 6 o ekonomskim i društvenim pravima, te Poglavljem IV. 7 o specifičnim grupama.
- 16 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, zaključna zapažanja u vezi trećeg periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, E/C.12/BIH/CO/3, 11. novembar 2021., stavke 7. i 43(a), <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ec12bihco3-committee-economic-social-and-cultural-rights>
- 17 Vidjeti IV.4.1., stav 27. ovog podneska.

- 18 Mediacentar Sarajevo i UNESCO, Regulacija štetnih sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini, <https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2022-06/ENG%20Regulacija%20%C5%A1tetnog%20sadr%C5%BEaja%20na%20internetu%20-%20WEB%20Spreads.pdf>
- 19 Tužilac Međunarodnog rezidualnog mehanizma za kaznene sudove, Izvještaj o napretku za Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, Aneks II, stavke 85.-88., <https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/AnnexIIAssessmentoftheProsecutorMay2024English.pdf>; specijalna savjetnica za sprječavanje genocida, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/USGNderitu_Statement%20BiH_23Feb2023.pdf
- 20 Odluka br. 26/21 o stupanju na snagu izmjena i dopuna Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, 23. juli 2021., <https://www.ohr.int/hrs-decision-on-enacting-the-law-on-amendment-to-the-criminal-code-of-bosnia-and-herzegovina>
- 21 Rezolucija Generalne skupštine A/78/L.67/Rev.1.
- 22 <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/vijesti/okon%C4%8Dana-trinaesta-osebna-sjednica-narodne-skup%C5%A1tine-usvojen-izborni-zakon-republike-srpske>
- 23 <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/565255>
- 24 <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/561511>
- 25 UNDP, Nacionalni izvještaj o ljudskom razvoju 2020.: društvena inkluzija u Bosni i Hercegovini, <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/national-human-development-report-2020-social-inclusion-bosnia-and-herzegovina>
- 26 UNDP, Intersekcionalna analiza različitog utjecaja krize COVID-19 i inflacije na žene u Bosni i Hercegovini, 2023., <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/intersectional-analysis-differential-impact-covid-19-crisis-and-inflation-women-bosnia-and-herzegovina>
- 27 Zakon o neprimjenjivanju odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, koji je zakonodavno tijelo Republike Srpske usvojilo 27. juna 2023.
- 28 <https://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-election-law-of-bosnia-and-herzegovina-8/>;
<https://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-election-law-of-bosnia-and-herzegovina-11/>
- 29 OSCE, Uspjesi i izazovi u provođenju nacionalne strategije Bosne i Hercegovine za procesuiranje ratnih zločina, 2022., <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/521149.pdf>
- 30 <https://www.irmct.org/en/news/mechanism-registrar-tambadou-signs-memorandum-cooperation-bih-authorities-registration#:~:text=The%20Registrar%20of%20the%20International%20Residual%20Mechanism%20for,for%20the%20former%20Yugoslavia%20%28ICTY%29%20and%20the%20Mechanism>
- 31 Odluka br. 17/24 kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, 26. mart 2024., <https://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-election-law-of-bosnia-and-herzegovina-11/>
- 32 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/258168-nearly-30-years-following-end-war-bosnia-and-herzegovina-war-victims-remain-neglected>
- 33 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/186852-it-imperative-survivors-conflict-related-sexual-violence-have-access-adequate-reparation>
- 34 OSCE, Nazivi škola, simboli i manifestacije u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini, 2021., https://www.osce.org/files/f/documents/9/9/509321_1.pdf

- 35 OSCE, Podučavanje istorije o periodu od 1992. do 1995. godine u Bosni i Hercegovini, 2023., <https://www.osce.org/files/f/documents/1/f/541980.pdf>
- 36 U predmetu Kovačević protiv Bosne i Hercegovine, Evropski sud za ljudska prava ponovio je na osnovu sudske prakse svoje zahtjeve iz predmeta Sejdić-Finci, <https://www.courthousenews.com/wp-content/uploads/2023/08/Case-of-Kovacevic-V.-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>
- 37 <https://www.wfd.org/sites/default/files/2022-05/wfd-study-violence-against-women-in-politics-in-bih-final.pdf>
- 38 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/240011-joint-un-osce-coe-and-eu-bih-statement-regarding-republika-srpska-criminal-code-amendments>
- 39 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/248049-draft-republika-srpska-law-restricting-right-free-dom-association-cannot-be-justified>
- 40 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/255197-dialogue-women-human-rights-defenders-fostering-conducive-environment-free-and-safe-work>
- 41 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/251601-international-day-end-impunity-crimes-against-journalists>
- 42 <https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2022-09/Report%20-%20Safety%20of%20journalists%20and%20access%20to%20information%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20-%20ENG.pdf>
- 43 <https://bosniaherzegovina.un.org/en/198198-safety-journalists-and-access-information-bosnia-and-herzegovina>
- 44 <https://www.osce.org/secretariat/423470>
- 45 https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2024/FAM_00_2023_TB_1_EN.pdf
- 46 <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/zakoni-u-proceduri/nacrt-zakona-o-za%20ti-od-nasilja-u-porodici-i-nasilja-prema-%20enama-republike-srpske>
- 47 <https://fbihvlada.gov.ba/bs/fmrsp-pola-miliona-km-za-sufinansiranje-zbrinjavanja-zrtava-porodnog-nasilja-u-sigurnim-kucama>
- 48 <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ec12bihco3-committee-economic-social-and-cultural-rights>
- 49 <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/Intersectional%20Analysis%20BiH%20March2023.pdf>
- 50 UNDP, Mapiranje javnih kuhinja u Bosni i Hercegovini, Analytical Report, April 2023. <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/mapping-soup-kitchens-bosnia-and-herzegovina-analytical-report>
- 51 <https://webapps.ilo.org/surveyLib/index.php/catalog/7857/study-description>
- 52 Ibid.
- 53 Ibid.
- 54 https://vladars.rs/sr-SP-yrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/SG_2022_057_Zakon%20o%20zdravstvenoj%20zastiti.pdf
- 55 <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-obaveznom-zdravstvenom-osiguranju.html>

- 56 https://fzzpr.gov.ba/files/Strategije/Strategija%20razvoja%20FBiH_Slu%C5%BEbene%20novine%20Federacije%20BiH%20br%2040_2022_26%2005%202022.pdf
- 57 <https://ba.unfpa.org/en/publications/inquiry-sexual-and-reproductive-health-and-reproductive-rights-bosnia-and-herzegovina-0>
- 58 <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/356584/9789240051140-eng.pdf?sequence=1>
- 59 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, podatke dostavio UNICEF.
- 60 Ibid.
- 61 <https://www.unicef.org/bih/media/4971/file/Situation%20Analysis%20of%20Children%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>
- 62 Ibid.
- 63 <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/publications/national-human-development-report-2020-social-inclusion-bosnia-and-herzegovina>
- 64 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158470%22%5D%7D>
- 65 Revidirani zakoni o socijalnoj zaštiti i donesena nova podzakonska akta o procjeni invaliditeta djece i upućivanju u Zeničko-dobojskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu; revidiran zakon o osnovnom obrazovanju u Unsko-sanskom kantonu.
- 66 https://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/Knjiga2/K2_B_E.pdf
- 67 <https://fbihvlada.gov.ba/bs/fmrsp-pola-miliona-km-za-sufinansiranje-zbrinjavanja-zrtava-porod-icnog-nasilja-u-sigurnim-kucama>
- 68 <https://globalcompactrefugees.org/pledges-contributions/>
- 69 <https://bih.iom.int/data-and-resources>
- 70 <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=24251&langTag=en-US>
- 71 Podatke dostavio IOM, na osnovu mjesečne statistike Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine.
- 72 Ibid.
- 73 <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/7XF3429PkrQ=>
- 74 <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/0SqRdMx8RS0=>
- 75 <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2023/06/001-FINAL-AP-LGBTI-BiH-2791-4531-4310.1.pdf>

UNITED NATIONS
BOSNIA AND HERZEGOVINA

